

Redovisning av åtgärdsprogram för stäppfingersvamp, 2014 – 2018

Ramaria roellinii

Hotkategori: Starkt hotad (En)

Rapporten har upprättats av
Thomas Johansson, Länsstyrelsen i Kalmar

NATURVÅRDSVERKET

Förord

Åtgärdsprogram för hotade arter och naturtyper är ett av flera verktyg för att nå det av riksdagen beslutade miljö kvalitetsmålet Ett rikt växt- och djurliv, och även de övriga sex ekosystemrelaterade miljö kvalitetsmålen. Åtgärdsprogram för hotade arter och naturtyper bidrar även till att uppnå Aichimål 12 inom Konventionen för biologisk mångfald som handlar om att senast 2020 ha förbättrat hotade arters bevarandestatus och mål 15, delmål 15.5 i de Globala målen för hållbar utveckling om att hejda förlusten av biologisk mångfald och senast 2020 skydda och förebygga utrotning av hotade arter.

Åtgärdsprogrammet för stäppfingersvamp 2014–2018 har koordinerats nationellt av Länsstyrelsen i Kalmar län. Denna rapport är en redovisning till Naturvårdsverket av genomförda åtgärder och resultat från programperioden. Rapporten innehåller även förslag om programmets eventuella fortsättning.

De konkreta slutsatserna i rapporten speglar författarens bedömningar och är inte en självklar återspeglning av Naturvårdsverkets ställningstagande. Rapporten kommer att användas som ett underlag för Naturvårdsverkets beslut om åtgärdsprogrammets fortsättning.

Innehåll

FÖRORD	5
INNEHÅLL	6
SAMMANFATTNING	7
BAKGRUND	8
VISION OCH MÅL	9
Vision	9
Långsiktigt mål	9
Kortsiktigt mål	9
GENOMFÖRDA ÅTGÄRDER	10
Dialog och samverkan	10
Aktiva åtgärder i fält	10
Datainsamling och analyser	10
Kostnad av genomförda åtgärder	13
RESULTAT AV GENOMFÖRDA ÅTGÄRDER	14
SLUTSATSER	15
PUBLIKATIONSLISTA	17

Sammanfattning

Åtgärdsprogrammet vision är att arten kan flyttas från kategorin starkt hotad (EN) till någon av de lägre rödlistekategorierna. För att uppfylla denna vision behöver antalet lokaler överstiga 10, där dessa hyser sammanlagt minst 50 mycel. Detta bedöms ha uppnåtts tack vare de inventeringar som utförts. Antalet lokaler bedöms nu till 30 stycken och antalet mycel, lågt räknat, överstiga 45 stycken. Sannolikt finns även ett mörkertal av både antalet lokaler och antalet mycel. Restaureringar har gjorts på en lokal på Gotland och en i Östergötland. I Skåne har sandstjäpp restaurerats inom Sand Life men där finns ingen känd lokal i dagsläget även om växtplatserna är lämpliga. Det har än så länge gått för kort tid för att säga hur effekterna av restaureringarna påverkat stjäppfingersvampen. Orsaken till att alla åtgärder inte blivit utförda är förknippade med resursbrist. Detta med avseende på både personella resurser, inom ågp och naturskydd, och tillgängliga medel inom arbetet för åtgärdsprogram för hotade arter.

Bakgrund

Stäppfingersvampen beskrevs som ny för vetenskapen 1978 och första fyndet i Sverige gjordes så sent som 1988. Den växer i betesmarker med kalkhaltig sand. En miljö som bedöms ha minskat kraftigt de senaste århundrandena genom uppodling, igenväxning, tallplantering och exploatering. Livsmiljön har idag en mycket liten areell utbredning i Sverige. Sandiga betesmarker med kalkhaltig sand hyser ofta en rad andra rödlistade arter. Stäppfingersvampen är klassad som starkt hotad (EN) på den svenska rödlistan.

Denna slutredovisning omfattar perioden 2012–2018 eftersom en inventering av arten gjordes på Öland under 2012. Tiden då åtgärdsprogrammet varit fastställt är mellan 2014–2018. Åtgärdsprogrammet omfattar följande län; Skåne, Kalmar, Gotland samt Västra Götaland. Under programperioden har ett fynd av stäppfingersvamp även gjorts i Östergötlands län som därför tagits med i redovisningen.

Under 2018 delades åtgärdsprogrammen in i olika kategorier av Naturvårdsverket och åtgärdsprogrammet för stäppfingersvamp fördes till kategorin ”kunskapsuppbyggnad”.

Vision och mål

Vision

Visionen är att statusen för arten har förbättrats och den kan flyttas från kategorin starkt hotad (EN) till någon av de lägre rödlistekategorierna. För att uppfylla denna vision behöver antalet lokaler (populationsstorleken) överstiga 10, där dessa hyser sammanlagt minst 50 mycel. Med tanke på den starkt begränsade och fragmenterade förekomsten såväl nationellt som internationellt kommer arten antagligen alltid att vara rödlistad.

Långsiktigt mål

- Antalet lokaler är stabilt eller har ökat
- Lokaler hyser stabila eller ökande populationer av stäppfingersvamp.
- Samtliga kända lokaler med stäppfingersvamp har ett långsiktigt skydd.

Kortsiktigt mål

- Utbildning, information samt rådgivning till alla berörda markägare är genomförd senast 2015.
- Före 2017 bör stäppfingersvampens viktigaste lokal (Öland, Dödevi) vara skyddad (t.ex. naturvårdsavtal).
- Före 2018 bör kunskaperna kring artens ekologi, taxonomi och utbredning vara tillräckliga för att kunna ge ett bättre underlag till ett effektivt naturvårdsarbete och uppfyllande av de långsiktiga målen.

Genomförda åtgärder

I det här avsnittet ges en kortfattad beskrivning av de åtgärder och kostnader som genomförts för åren 2012–2018.

Dialog och samverkan

Gotlands län: Vivesholm är numera långsiktigt skyddad genom naturreservat. Lokalen betas med får och nöt. Sandviken-lokalen ligger inom naturreservat och natura 2000. Lokalen i Kovik ligger inom Gotlandskustens naturreservat vilket innebär ett visst skydd. Information har getts till berörda markägarna på Tofta lokalen (Baptisternas Sommarhem).

Östergötlands län: 2016 tecknades ett 10-årigt naturvårdsavtal med markägaren Mjölby kommun för 4 ha öppen sandmark i täktområdet där stäppfingersvampen förekommer.

Kalmar län: I Kalmar län har tyvärr inga riktade insatser hunnits med för tecknande av naturvårdsavtal eller naturreservat på det sätt som föreslagits i bilaga 1.

Aktiva åtgärder i fält

Ingen av åtgärderna finns inlagda i skötseldos.

Skåne län: Restaurering av sandstäppslokaler har gjorts inom ÅGP och Sand Life.

Kalmar län: I Kalmar län har tyvärr inga riktade insatser hunnits med för åtgärdsprogrammet. Andra åtgärdsprogram har bedömts ha en högre prioritet.

Gotlands län: Restaurering av strandmiljön inklusive örtheden pågår inom ett Lona-projekt i Gnisvärd-Tofta. Lämpliga stäppfingersvampmiljöer har identifierats i Östergarn vilka kommer att restaureras under hösten-vintern 2018 inom Åtgärdsprogram för dynglevande steklar, spindlar och myrlejonsländor.

Östergötlands län: I samband med ett projekt inom landsbygdsprogrammet för sandmarker 2012–2014 gjordes en större restaurering på lokalen för stäppfingersvamp. Då höggs stora delar av den planterade tallen bort i området. Det börjar nu bli dags att röja sly i tåkten igen. Dessutom finns problem med både lupiner och kanadensiskt gullris. Planer finns att försöka få hjälp via naturnära jobb till att både röja/rycka sly och att försöka bekämpa de invasiva arterna.

Datainsamling och analyser

Samtliga lokaluppgifter nedan finns inlagda på artportalen.

Kalmar län: Parallellt med framtagandet av åtgärdsprogrammet gjordes en inventering av arten tillsammans med vegetationsanalyser. Syftet var dels att hitta

fler lokaler men också undersöka vegetationen för öka kunskapen om artens ekologi. Uppgifterna har sammanställts i en rapport (Knutsson & Fritz 2014). Arten var före inventeringen känd från sammanlagt sex lokaler i Sverige; tre på Öland, två på Gotland och en i Bohuslän. Under inventeringen gjordes återfynd på en av de tidigare kända lokalerna på Öland, medan fem helt nya lokaler upptäcktes.

Vegetation och edafiska förhållanden undersöktes på de kända gotländska och öländska lokalerna i juni 2012. Andelen bar sand inom provytorna varierade mellan 5–10% och täckningsgraden för mossor mellan 20–30 % och busklavar 0–10 %. Sammanlagt noterades 74 kärlväxtarter på stäppfingersvampens växtplatser. De vanligaste förekommande dominanta arterna var fårsvingel, gulmåra, svartkämpar, fältmalört och ängshavre. Samtliga kan betraktas som karakteristiska arter för kalkrika torrängar, men ingen av dem är specifikt knutna till kalkrik sandvegetation. Sandsvingel var den enda dominanta arten som kan anses specifikt knuten till just sandiga torrängar men den förekom dock bara i en provyta på Öland. På samtliga lokaler sågs dock enstaka sandspecialiserade kärlväxtarter, t.ex. borsttåtel, sandstarr, sandtimotej, men inte nödvändigtvis som dominanta eller i direkt anslutning till mycelen av stäppfingersvamp. Liten jordstjärna *Geastrum minimum* och stjälskröksvampar *Tulostoma spp.* verkar vara bättre indikatorer på växtplatser för stäppfingersvamp än kärlväxter.

Faktorer som bedöms ha avgörande betydelse för stäppfingersvampens förekomst:

- sanden ska:
 - vara kalkhaltig
 - vara mineralrik, med låg humusinblandning
 - ha liten grusinblandning
 - ha låg näringstillgång
- mosaik av öppen sand, mossor och gles fältvegetation
- hävdstatusen bör vara tillräckligt intensiv för att förhindra förnabildning

2014 var ett bra år för stäppfingersvamp och uppskattningsvis 12 nya lokaler rapporterades på Öland och även 2017 gjordes några nya fynd. Vi uppskattar nu att det finns cirka 24 lokaler och minst 37 olika mycel på Öland. På Gotland finns 4 lokaler och minst 6 mycel. I Västra Götaland respektive Östergötland finns vardera en lokal med vardera ett mycel. Totalt finns därmed 30 lokaler med minst 45 mycel kända i landet.

Gotlands län: På Gotland har Toftalokalen övervakats sporadiskt med riktade inventeringar under en följd av år (2014–2017). Två nya lokaler har upptäckts vid Kovik 2015 (betad strandäng med flera sällsynta Gasteromyceter), i Västergarn och Sandviken 2017 (obetad, populär badplats) i Östergarn.

Östergötlands län: Östergötland omfattas inte av åtgärdsprogrammet men stäppfingersvamp hittades på en lokal 2015. Det är en täktmiljö som är tidigare känd genom gaddstekelsinventeringar. Efter fyndet har arten eftersökts på ett tiotal potentiella fina kalksandmiljöer i västra delen av Östergötland men inga fynd har gjorts vare sig på den kända lokalen eller på någon ny. Vid inventeringen

påträffades ganska många rödlistade svampar, bl.a. från åtgärdsprogrammet för ängssvampar.

Skåne län: Arten är inte påträffad i Skåne men då det finns lämpliga växtplatser för arten finns den uppsatt för inventering i åtgärdsprogrammet som en åtgärd. Inga inventeringar har utförts.

Västra Götlands län: Eftersökt på den kända lokalen 2016 och 2017 utan resultat.

Aktuell utbredning av stäppfingersvamp i Sverige enligt Artportalen i november 2018.

Kostnad av genomförda åtgärder

Den totala kostnaden för genomförda åtgärder som bekostats via NV-ÅGP under perioden 2012–2018 har uppgått till 214 296 kr (Tabell. 1). Utöver det har åtgärder som bekostats av andra finansiärer genomförts till en kostnad av 631 950 kr. Denna kostnad utgörs av en strandrestaurering av en lokal på Gotland via Lona-medel för 600 000 kr. I Östergötland har ågp-medel förstärkts med pengar från landsbygdsprogrammet med 31 950 kr för restaurering av en lokal.

Tabell 1. Kostnader för åtgärder som bekostats av NV-ÅGP under åren 2012–2018.

Åtgärd	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Totalt
Dialog & samverkan samt övergripande koordinering								
Aktiva åtgärder i fält			2 500	15 000				17 500
Datansamling & analyser	51 570	45 210	51 004	42 741	2 463	2 363	1 445	196 796
<i>Total uppskattad kostnad för åren 2012–2018</i>	51 570	45 210	53 504	57 741	2 463	2 363	1 445	214 296

Resultat av genomförda åtgärder

I det här avsnittet redovisas resultatet av de åtgärder som har genomförts under åtgärdsprogrammets giltighetstid.

Två lokaler med stäppfingersvamp har restaurerats under perioden. En på Gotland och en i Östergötland. Dessutom har sandstäppsmiljöer restaurerats inom Sand Life och ÅGP i Skåne som kan ha gynnat arten men ingen känd lokal finns i dagsläget från Skåne. För samtliga restaureringar är det för tidigt att dra några slutsatser om stäppfingersvampen gynnats. När miljöerna stabiliserats efter restaureringarna bedöms insatserna ha förbättrat förutsättningarna för stäppfingersvampen.

Genom inventeringar har kännedomen om arten ökat och totalt bedöms nu 30 lokaler finnas i landet. Vilket ska jämföras med sex kända lokaler när åtgärdsprogrammet skrevs.

Slutsatser

Åtgärdsprogrammet *vision* är att arten kan flyttas från kategorin starkt hotad (EN) till någon av de lägre rödlistekategorierna. För att uppfylla denna vision behöver antalet lokaler (populationsstorleken) överstiga 10, där dessa hyser sammanlagt minst 50 mycel. Detta bedöms ha uppnåtts tack vare den ökade kunskap som inventeringarna givit. Antalet lokaler bedöms nu till 30 stycken och antalet mycel, lågt räknat, överstiga 45 stycken i landet. Sannolikt finns även ett mörkertal av både antalet lokaler och antalet mycel. Flera områden med lämpliga miljöer bl.a. på Fårö, Gotland, har inte inventerats. När åtgärdsprogrammet skrevs bedömdes den totala världsutbredningen till mindre än ett 100-tal kända mycel. Detta gör de svenska förekomsterna mycket värdefulla även i ett internationellt perspektiv. Livsmiljön där arten förekommer, kalkhaltig sand som hävdas, är exklusiv med liten utbredning och hyser nästan alltid andra rödlistade arter.

De kortsiktiga målen omfattar:

- information, utbildning samt rådgivning till alla berörda markägare.
- Skydd av stäppfingersvampens viktigaste lokal (Öland, Dödevi t.ex. via naturvårdsavtal).
- Före 2018 bör kunskaperna kring artens ekologi, taxonomi och utbredning vara tillräckliga för att kunna ge ett bättre underlag till ett effektivt naturvårdsarbete och uppfyllande av de långsiktiga målen.

Av dessa mål är det egentligen endast delar av den sista punkten som uppnåtts. Kunskapen om artens utbredning och i viss mån kunskapen om dess ekologi har förbättrats.

De långsiktiga målen är att antalet lokaler är stabilt eller har ökat samt att förekomsterna på de kända lokalerna är stabila eller har ökat. Antalet kända lokaler har genom inventeringarna ökat. Statusen på de olika lokalerna är däremot mer osäker.

Orsaken till att alla åtgärder inte blivit utförda är förknippade med resursbrist. Detta med avseende på både personella resurser, inom ågp och naturskydd, och tillgängliga medel inom arbetet för åtgärdsprogram för hotade arter.

Åtgärdsprogrammet är idag förd till kategorin kunskapsuppbyggnad vilket de olika länen som omfattas av åtgärdsprogrammet tycker är lämpligt. Gotland vill dock gärna se en fortsättning på programmet för att motivera fler restaureringsinsatser i kustnära sandmiljöer och samtidigt gynna andra sällsynta arter knutna till denna miljö. Inventeringar av potentiella lokaler efterfrågas av länsstyrelserna i Västra Götaland, Gotland och Skåne. Flera områden med lämpliga miljöer bl.a. på Fårö, Gotland, har inte inventerats. Detsamma gäller områden med kalkhaltig sand i Västra Götaland (Bohuslän). De senaste årens fynd tyder på att det finns ett mörkertal och att den kan upptäckas på flera lokaler vid riktade inventeringsinsatser.

Idag råder oklarheter kring de olika kategorierna som åtgärdsprogrammen delats in i. Vad innebär det att programmet är förd till kunskapsuppbyggnad? Vi anser att det är angeläget att ta fram en ny ”bilaga 1” där kunskapsbristen/åtgärdsbehoven specificeras. Men vem drar i tåtarna och vem betalar? Eventuella oklarheter i taxonomin behöver klargöras enligt åtgärdsprogrammet. Det finns också en del oklarheter om artens ekologi t.ex. om arten bildar mykorrhiza. Vi vet dock att arten växer i en exklusiv miljö, hävdade marker med kalkhaltig sand, som har liten areell utbredning i landet. Miljön hyser som regel andra hotade arter bland kärlväxter, steklar och hos svamparna återfinns ofta hotade jordstjärnor och vaxskivlingar. Vi vet också att denna miljö är beroende av störning, helst i form av bete, för att värdena ska bestå och att flera lokaler saknar hävd och hotas av igenväxning.

Det mest önskvärda är om det inom miljöersättningssystemen fanns möjlighet till uppsökande verksamhet till särskilt skyddsvärda miljöer som stäppfingersvampens växtplatser. Miljöersättningarnas regler behöver också utformas så att de inte diskriminerar fodersvaga och sandiga marker. De behöver också vara ekonomiskt konkurrenskraftiga för att verkligen stimulera hävd.

Publikationslista

Hagström, M. 2016. Eftersök Stäppfingersvamp *Ramaria roellinii* i Östergötland 2016. Fennicus Natur AB. pdf.

Hagström, M. 2017. Ängssvampar i några åtgärdsprogramsytor i Östergötland 2017. Fennicus Natur AB. pdf.

Knutsson, T. & Fritz, Ö. 2014, Stäppfingersvamp *Ramaria roellinii* på Öland. Uppföljning, inventering och vegetationsstudier 2012. Länsstyrelsen i Kalmar län. Meddelandeserie 2014:03.